

CHKO Šumava slaví 60 let

Pavel Hubený

Zdá se to neskutečné! Tak dlouhá doba působení ochrany přírody! A na tak velkém území! A přitom tak úspěšná: vždyť na většině původní rozlohy CHKO Šumava vznikl národní park a na zbývajícím území několik desítek nových rezervací! Společně s Národním

parkem Bavorský les dnes Šumava představuje obrovský komplex lesů s vysokou úrovní ochrany: na 47 000 ha se už netěží dřevo, na více jak 30 000 ha se neloví. Příroda tu buduje svůj chrám.

Převážně lesní malebná krajina CHKO Šumava nabízí lesy, kde se dá ještě zabloudit. Foto Pavel Hubený

Nejednoduchá Šumava

Mé nejstarší vzpomínky na problematiku CHKO spadají do roku 1983. Tehdy bylo CHKO 20 let a v Českých Budějovicích v hotelu Gomel (dnes Clarion Congress) probíhala konference o ekologických aspektech Šumavy. Pamatuji si, že se tam hodně řešila problematika imisí – a potřeby vápnění lesů. Také rostoucí zatížení Lipenské nádrže živinami a potřeba regulovat cestovní ruch a postavit dostatek čističek odpadních vod. A také mě zaujala poznámka jakéhosi místního potentáta, který si stěžoval na odlehlost území. Za příklad dával třeba svoji ženu, že ta když chce jít ke kadeřnici, musí si vzít den dovolené, aby mohla odjet do Volar nebo Prachatic.

Druhou vzpomínku mám na seminář pořádaný krajskými středisky památkové péče na Churáňově k 25 letům CHKO. Tam dominoval František Urban s kritikou výstavby severní boubínské cesty přes nejstarší smrkové porosty Boubína a s kritikou kalamiťní cesty pod Třístoličником. Byly to opravdu masívní zásahy do tehdy kompaktních starých horských smrčín. Tehdy se také stavěla Roklanská cesta a cesta Pytlácký roh na Modravských slatích. Důvodem bohužel bylo umožnit těžbu starého a kvalitního dřeva – nic jiného.

Symbol Šumavy: dřipatka horská. Foto Pavel Hubený

Zemědělská krajina CHKO je dnes z velké části tvořena loukami a pastvinami s rozptýlenými dřevinami a ladem ležícími mokřady. Foto Pavel Hubený

Malebná krajina a krásná příroda se tak stále potýkala s nespokojeností obyvatel i místních znalců. Přírodní hodnoty byly postupně poškozovány a ochránci přírody byli „bezzubí“.

Dovolím si z historických ročníků časopisu Šumava vytrhnout několik ilustračních citátů:

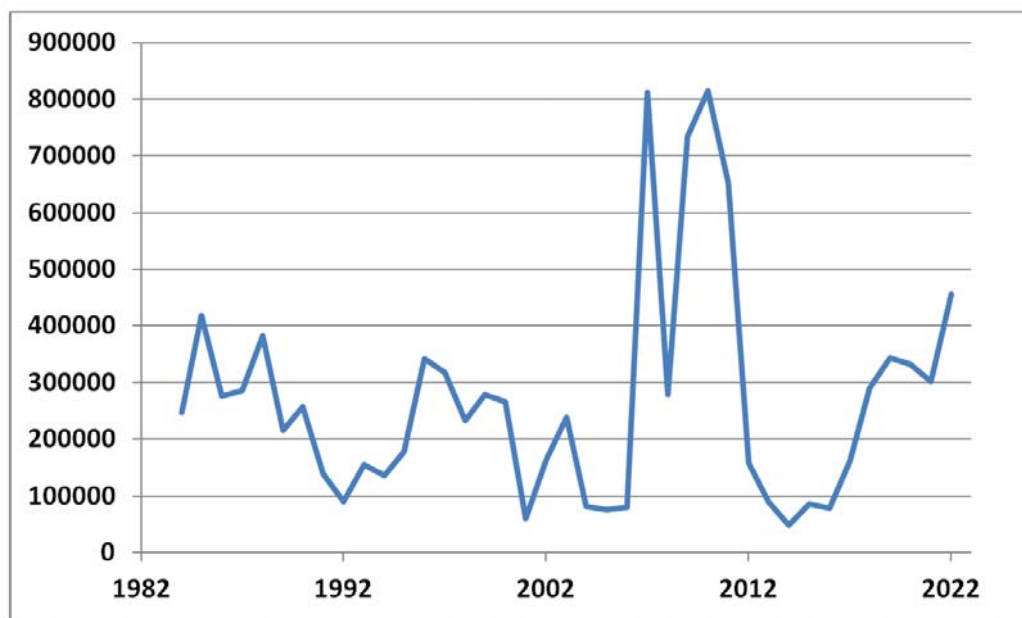
„... neboť tzv. běžné způsoby hospodaření jsou v současné době natolik destruktivní, ... že bez dostatečného ochranného pásma s jejich vyloučením jsou rezervace bezprostředně ohroženy.“ Šumava, 1985, Vlastimil Heřmanský

„Šumavské lesy jsou zasaženy v polohách nad 1000 m imisemi z vlastních domácích zdrojů, ale též dálkovým přenosem. Stupeň poškození je ten nejmírnější.“ Šumava, 1985, Jan Novák

„... odstřel kohoutů tetřeva a tetřívka posunout na termín od 16. 4., kdy je většina slepic oplodněna, omezit odstřel starých sociálně nadřazených chovatelsky nejceněnějších kohoutů, omezit vstup veřejnosti na tokaniště.“ Šumava, 1984, Ivo Svatoš

Matka CHKO, synek národní park

Poslední tři desetiletí je CHKO Šumava poněkud ve stínu Národního parku Šumava, přesto stále trvá v hranicích, ve kterých byla vyhlášena v roce 1963. Dnes zdánlivě jenom přesahuje přes severní a východní hranici národního parku, nicméně leží i pod ním, protože území, na kterém byla vyhlášena, zůstalo po celých 60 let bez formální i legislativní změny. Zatímco národní park

Vývoj nahodilých těžeb na současném území NP Šumava v m³ od roku 1984 do roku 2022

je zacílen převážně na ochranu spontánních přírodních procesů – tedy hlavně divoké přírody –, v CHKO je to jiné. I tady chráníme divokou přírodu, ale spíše jen v nevelkých ostrovech rozptýlených v hospodářsky využívané krajině. Přitom se míra využívání mění podle čtyř zón. První dvě představují zhruba polovinu území a zahrnují přírodní i krajinářsky nejhodnotnější ekosystémy. Třetí a čtvrtá zóna se soustředí zejména na zachování historické krajiny a krajinné scenerie, pro kterou byla CHKO vyhlášena zejména.

Kořeny...

Už od začátku 20. století různí lidé usilovali o vyhlášení šumavského národního parku. Nejpodrobnější návrh přeshraničního parku vznikl za nacistického Německa v roce 1938. Tehdejší plánovači vymezili velkou část Šumavy a Bavorského lesa jako prostor pro novou divočinu. Uvažovali dokonce o částečném vystěhování obyvatelstva. To do jisté míry probíhalo i zcela samovolně, protože se mnozí obyvatelé Sudet obávali války. Proto měla oprášená myšlenka na vznik šumavského národního parku po skončení druhé světové války jistou trpkou pachutí. Přesto se ji profesor Julius Komárek nebál v roce 1946 veřejně vyslovit. Viděl velký potenciál v území, ve kterém dosud rostly původní lesy prostoupené mokřady a horskými loukami a pastvinami. A téměř bez lidí.

Co to bylo za krajinu?

Řídce zalidněná, na velkém území dokonce zcela opuštěná krajina se skutečně po válce

vyvíjela přírodním směrem. Nebylo dost sil, které by udržovaly původní bezlesí, a tak se mnohé plochy zcela samovolně měnily v mokřady a lesy. Lesnictví bylo extenzivní – existuje zpráva z Bavorska, ve které je popisován intenzivní boj s šířícím se kůrovcem na bavorské straně kontrastující s českým laxním přístupem na sousedícím Modravsku, kde se proti kůrovci vůbec nezasahovalo a kde se jeho šíření nakonec zastavilo samo. To bylo po extrémně suchém roce 1947. Na převážně opuštěných plochách Šumavy vznikly vojenské újezdy Dobrá Voda a Boletice, s nimi i veřejnosti nepřístupné hra-

niční pásmo. Šumava se stala územím na hranici mezi dvěma nepřátelsky naladěnými politickými systémy a měla být dokonalou obrannou bariérou. Tehdy ještě neexistovala lipenská vodní nádrž, na jejím místě se vlnila Vltava mezi rozlehlými rašeliništi a velkými plochami spontánně zarůstajících opuštěných polí a pastvin.

Spolek

A tehdy se našla nevelká skupina nadšenců, lesníků, přírodovědců, ale i prostých milovníků šumavské přírody, kteří opět přišli s nápadem na vyhlášení velkého národního parku. Kompetentní úředníci se jim zprvu vysmívali, přesto se nakonec podařilo dosáhnout alespoň částečného cíle: místo národního parku bude vyhlášena chráněná krajinná oblast! Duchovním otcem celé akce byl Ladislav Vodák. Pod jeho vedením v roce 1954 skupina nadšenců poprvé formulovala představu národního parku, jeho rozsahu a cílů ochrany. Odbornou podobu návrhu měl na starosti Pavel Trpák, tehdy ještě student. V roce 1958 vznikl Sbor ochrany přírody a právě šumavská skupina Sboru ochrany přírody předložila svůj návrh Státnímu ústavu památkové péče a ochrany přírody. Návrh podporovali také manželé Leiští, kteří se stali jeho odbornými garanty. Do týmu přibyli další nadšenci a místní osobnosti. „Šumavská skupina“ dostala pověření k provedení ochrannářského průzkumu území v lednu 1960. V té době se již návrh rýsoval jako podnět k vyhlášení chráněné krajinné oblasti. V září 1962 byl projekt předlo-

Kaňon Blanice. Foto Pavel Hubený

I přes už tři desetiletí trvající výměnu stromových generací přežívají na Šumavě velmi staré lesní porosty. Foto Pavel Hubený

žen ministerstvu školství a kultury, aby byl po několika urgencích dne 27. 12. 1963 vyhlášen jako CHKO Šumava.

Dlouhé čekání na ochranáře

Vznikla největší česká CHKO. Její ochrana byla řízena zákonem č. 40/1956 Sb., o státní ochraně přírody, a spadala pod ministerstvo kultury. Faktický výkon ochrany ale měly jednotlivé kraje. A na nich bylo rozhodování značně politické. Potřebu zřízení Správy CHKO si uvědomili nejdříve Klatováci a v roce 1970 založili v Sušici první pracoviště Správy. Krátce jej vedl Láďa Vodák, ale záhy jej vystřídala politicky vhodnější postava Karla Korce. Krátce po sušické Správě vznikla i ta vimperská. Rozdělení na kraje ale znamenalo, že tu v podstatě byly dvě CHKO Šumava. Jedna západočeská, druhá jihočeská. Rozdílnost přístupů k ochraně přírody byla vidět všude – asi nejlépe na zonaci navrhované obořným dokumentem v druhé polovině 80. let. V jižní části měla první, nejcennější zóna cha-

rakter izolovaných ostrovů, v západočeské to byly propojené velké plochy. Bylo to tehdy zvláštní území. Zhruba 540 km² představovalo nepřístupné hraniční pásmo a vojenský prostor Dobrá Voda, dalších cca 160 km² vojenský prostor Boletice. Více než 40 % území CHKO bylo veřejnosti nepřístupné. Rovněž šlo o prostor, který byl zcela vylidněn a téměř zbaven technické infrastruktury, mimo té vojenské. Omezení vyplývající z ochrany hranic a vojenských prostorů blokovala i běžné hospodaření, takže většina tohoto území si žila svým přírodním životem. Na zbytku se ale děl spíše opak. Snaha o potravinovou soběstačnost vedla k rozhodnutí, že za zastavěnou plochu orné půdy je potřeba vytvořit nové plochy zemědělské půdy v horách. Říkalo se tomu náhradní rekultivace, a ty způsobily odvodnění tisíců hektarů mokřadů, likvidaci stovek hektarů květnatých či rašelinných luk i zničení mnoha spontánně vzniklých lesů. Zavádění velkoplošného zemědělství vedlo k vytvoření rozlehlých odvodněných polí a luk a ke vzniku velkých

zemědělských areálů. Lesy pak byly zdrojem tolik potřebné zahraniční valuty: pokácené surové dříví se vozilo na tehdy ještě existující lokální pily, ale jeho velká část jela bez dalšího zpracování rovnou do západní Evropy. Plánované hospodaření se stalo modlou i v lesích. Důsledné dodržování obmýtí kolem 120 let mělo spasit komunistický režim. A to vše podbarvovaly dramaticky rostoucí imise, zejména síry, olova a dusíku. Smrkové lesy začaly ztrácet barvu, po roce 1984 se začal šířit kůrovec. Nahlédneme-li zpět, zjistíme, že právě v 80. letech odstartovala vleklá kůrovcová gradace, jejíž zatím čtyři velké vrcholy vedly k postupné generační výměně většiny šumavských lesů. Přesto tu byly první vlaštovky: v roce 1975 ministerstvo kultury vydalo výnos, kterým nově definovalo CHKO Šumava a stanovilo jasnější pravidla a kompetence orgánů, které ji měly spravovat. Správy začaly plnit roli znalců, kteří pro rozhodování krajských a později okresních úřadů formulovali odborná stanoviska. Tehdy ještě nevymahatelná...

Velké sjednocení a hry s hranicemi

Rok 1991 přinesl nejen zrod Národního parku Šumava v lůně CHKO, ale i sjednocení obou Správ do jediné organizace. Vznikla první zonace konstruovaná podle shodných pravidel. Na celém území se zavedl stejný metr pro výkon státní správy. Protože většina politického i ekonomického zájmu se soustředila na národní park, v CHKO bylo relativně klidno. Ale ani tady to nebyl zcela nehybný rybník. Územní plán velkého územního celku Šumavy, schválený vládou ČR v roce 1992, ukládal ministerstvu životního prostředí (MŽP) upravit hranice CHKO na hranice nově vymezené Biosférické rezervace Šumava. To znamenalo rozšíření CHKO o Kochánovské pláně a vyjmutí levého břehu Lipna pod Horní Planou s tím, že územní plán jej otevřel velkým developerským projektům. Zatímco obce na Kochánovsku o nové CHKO nechtěly ani slyšet, obce na Lipensku braly CHKO za zrušenou a jen čekaly, až k tomu aktu formálně dojde. Pamatuji si tu dobu velmi dobře. Minimálně třikrát jsme na Správě připravovali soupis pozemků určených k vyjmutí – i k rozšíření CHKO. MŽP však nikdy tento projekt nerozjelo. Úkol stanovený vládou pak definitivně padl schválením nových zásad územního rozvoje v roce 2007. Levý břeh Lipna v CHKO zůstal, stejně jako dávné velkorysé projekty na jeho využití.

Zonace a rezervace

První zonace CHKO převzatá z oborových dokumentů platila mezi roky 1991 až 1994. Projednávání nové zonace v druhé polovině 90. let se potýkalo s odporem zemědělců, lesníků i obcí. Byla to doba privatizace zemědělské půdy a nově se definujících státních lesů. Nakonec byla schválena jako pro mnohé těžko přijatelný kompromis – některé špičkové ekosystémy musely zůstat ve druhé, někdy i ve třetí zóně. Nenašla se na ně procenta: podle požadavků Lesů České republiky (LČR) neměl rozsah první zóny překročit 10 % (odborný návrh počítal s 20 %). Společně s druhou zónou neměly pokračovat polovinu rozlohy celé CHKO. S tímto tlakem postupovaly také postupné ztráty kompetencí. O souhlasu k povolení staveb už nerozhodovala Správa, ale stavební úřad, ztratili jsme kompetenci v povolování kácení dřevin rostoucích mimo les, postupně stavební zákon omezil i definování stavebních regulativů do územních plánů. Plán péče, který byl projednáván společně s návrhem zonace, byl MŽP Správě stále

Převážně lesní malebná krajina CHKO Šumava nabízí lesy, kde se dá ještě zabloudit. Foto Pavel Hubený

vracen k přepracování, takže jej MŽP schválilo nakonec až v roce 2013. Na druhou stranu se podařilo mnoho území zachránit před vytěžením, privatizací nebo odvodněním vyhlášením nových rezervací. Nemá cenu vypisovat názvy v té době vyhlášených chráněných území, od roku 1990 jich vzniklo 73 a jejich celková plocha přesáhla 7 000 ha (tedy více než 4 % rozlohy původní CHKO Šumava a 7 % území CHKO Šumava nepokrytého územím Národního parku Šumava). Celkový počet chráněných území (rezervací i památek) je dnes 81, za dobu existence CHKO Šumava se vyšplhal až na 92 (11 jich zaniklo nebo bylo zrušeno).

Co se změnilo?

Příroda je dynamická. A šedesát let je hodně. Hlavním motorem změn byly přírodní vlivy, hlavně vichřice a kůrovcové gradace. Bohužel také privatizace a výstavba. Přesto hospodaření v lesích dlouhodobě směřovalo od destruktivního po výrazně šetrnější. Ačkoli i dnes jsme při těžbě konfrontováni s hlubokými kolejemí po transportu dřeva a poškozením přirozené obnovy, jsou tyto škody mnohem méně časté, než jaké vznikaly v prvních čtyřech dekádách existence CHKO. Lesy se dnes mnohem častěji obnovují přirozeně a mnohem více stromů přžívá po každé těžbě, takže stále vzrůstá jak věková, tak i druhová rozmanitost lesů. Zmizely imise síry a olova a zastavilo se okyselování

půdy a vody. Lesy se viditelně ozdravují. Navíc se jejich plocha rozšířila. Zčásti výsadbami, většinou ale náletem dřevin na opuštěné a ladem ležící zemědělské plochy. I na opuštěná sídla. Kvůli expanzi lesa ustoupily, někdy dokonce téměř vymřely některé rostlinné druhy kulturních bezlesých ploch, ubylo biotopů s hořečky, vstavači osmahými a jinými druhy. Většina rostlinných druhů však přežila a jejich ochrana je dnes zajišťována pravidelnou péčí. Po stavbě vltavské kaskády na Šumavu po roce 1950 už nedoputoval žádný losos. Na druhou stranu se díky projektu garantovanému Vojenskými lesy a statky na Šumavu v 80. letech vrátil rys ostrovid, spontánně se sem rozšířil los evropský, vlk obecný a bobr evropský. Podobně se sem vrátil krkavec velký nebo jeřáb popelavý. Správě se povedlo vysazení puštika bělavého, udržení životaschopné populace perlorodky říční nebo tetřeva hlušce. I přes silný početní pokles stále přežívá populace tetřívka obecného.

Velkoplošná ochrana přírody a krajiny tak určitě splnila svůj cíl. I přes mnohá poškození přírody a lokálně silnou expanzi zástavby je stále drtivá většina území CHKO pod efektivní ochranou. Bylo by krásné, kdybychom dokázali tento vývoj zachovat. Nabídnout našim potomkům vedle velkých ploch divoké přírody i krajinu se všemi hodnotami, pro které byla před šedesáti lety zachráněna. S krásnou přírodou, s kouzlem historické scenérie a se všemi původními druhy. ■